

نشریه علمی علم و تمدن در اسلام

سال دوم / شماره هفتم / بهار ۱۴۰۰

DOR: 20.1001.1.26764830.1400.2.7.2.5

ابوالقاسم سحاب تفرشی و توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی- ایرانی^۱میشم سلیمانی^۲ / فاطمه احمدوند^۳

(۴۰-۵۳)

چکیده

ابوالقاسم سحاب تفرشی از فرهیختگان اواخر عهد قاجار و عصر پهلوی اول بوده است. در کارنامه علمی و ادبی سحاب آثار بسیار متنوعی دیده می‌شود، متونی مانند اولین نمونه‌ها از نگارش‌های جدید ایرانیان درباره تاریخ حیات امامان شیعه، شرح حال نویسی نامداران تاریخ اسلام به زبان فارسی با الهام از شرح حال‌های کلاسیک، اولین نمونه‌های پیش‌تازانه برای شناخت وضع معاصر کشورهای اسلامی است. در میان این آثار متنوع، آثاری با رویکرد و یا ماهیت تاریخی بیشتر به چشم می‌خورد. ابوالقاسم سحاب در آثارش مجذوب فرهنگ و تمدن اسلامی است و در آثارش به آن توجه دارد. وی در دوره‌ای می‌زیست که افکار و تمایلات ضد اسلامی و باستان‌گرایی در میان روشنفکران آن دوره رواج داشت و از سوی حاکمیت نیز حمایت می‌شد، اما سحاب رویکردی متفاوت با دیگر نویسندگان هم عصر خود دارد. وی با وجود برخورداری از عقاید عمیق اسلامی و توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی- ایرانی همچون کتب تاریخ ائمه و تراجم مربوطه تاریخ اسلام و ایران، که هویداست، توجه بسیاری به فرهنگ و تمدن اسلامی ایرانی دارد. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر اسناد و منابع کتابخانه‌ای، برآنست تا ضمن بررسی آثار تاریخی ابوالقاسم سحاب و دسته‌بندی آثار مربوطه، علل و نمونه‌های توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی- ایرانی وی را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: ابوالقاسم سحاب، فرهنگ، تمدن اسلامی- ایرانی، تاریخ نگاری.

۱. این مقاله در اولین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در تاریخ، فرهنگ و بیداری اسلامی (بزرگداشت سید جمال‌الدین اسدآبادی)، اسفند ۹۹ ارائه شده است.

۲. کارشناسی ارشد تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.
Meysamsoleymani82@gmail.com

۳. استادیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. (نویسنده مسئول)
Fahmadvand62@gmail.com

مقدمه

بسیاری از مورخان، خاورشناسان، اسلام شناسان و... به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران پرداخته‌اند و در آثار خود آورده‌اند و در دوره‌های مختلف تاریخی مسئله‌ی فرهنگ و تمدن اسلام از دریچه‌های مختلف نگریسته شده است. ابوالقاسم سحاب نیز از شخصیت‌هایی است که در آثارش به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران پرداخته است. ابوالقاسم سحاب تفرشی فرزند محمد زمان، در ۲۰ فروردین ۱۲۶۶ ش (۱۵ رجب ۱۳۰۴ هـ.ق) از فرهیختگان جامعه ایرانی در اواخر عهد قاجار و عصر پهلوی اول بوده است. وی از اندیشمندانی است که شیفته فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی است و در آثارش به آن توجه دارد. وی در کارنامه علمی خود صاحب آثاری بسیار متنوع بالخصوص اسلامی و ایرانی است. مانند نگارش‌های جدید ایرانیان درباره تاریخ حیات امامان شیعه، شرح حال نویسی نامداران تاریخ اسلام به زبان فارسی با الهام از شرح حال‌های کلاسیک عربی مانند تاریخ الإسلام ذهبی، در میان این آثار که مجموعه فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی در بیشتر آنان به چشم می‌خورد. آثاری چون تاریخ خجسته، تاریخ مفتاح الاعلام در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی (۱۳۱۲ ش)، زندگانی شاه عباس کبیر (۱۳۲۴ ش)، فرهنگ خاورشناسان (۱۳۱۴ ش)، تاریخ ائمه و و برخی کتاب‌ها که ایشان ترجمه کرده‌اند.

این فهرست غنی از آثار نه تنها سحاب را نخبه‌ای پرکار در روزگار خویش نشان می‌دهد، بلکه وی را دارای درک و نگرشی تاریخی نشان می‌دهد. با چنین کارنامه‌ای، می‌توان این سؤال اساسی را مطرح کرد که علل توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی در آثار سحاب چه بود؟ بر این اساس، توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی عمده‌ترین مسئله‌ای است که این پژوهش می‌کوشد به روش توصیفی-تحلیلی به شرح آن بپردازد و در پژوهش‌های وی اهمیت و کیفیت آن‌ها را به‌عنوان پژوهش تاریخی، نقد و اعتبار سنجی نماید.

زندگی و آثار سحاب از جنبه‌هایی مورد بررسی قرار گرفته است؛ ولی تحقیق جامع و مستقلی در ارتباط با موضوع پیشنهادی نگارنده صورت نگرفته است. در سوابق پژوهشی که ذیل می‌شود می‌توان بدیع بودن پژوهش مورد نظر را مشاهده کرد. کتاب تاریخ خجسته نوشته ابوالقاسم سحاب در اصل نسخه خطی‌ای بود که به اهتمام نوهی وی غلامرضا سحاب در ۱۳۹۴ شمسی بعد از افزوده‌هایی به چاپ رسیده است.

در این کتاب زندگی نامه سحاب، شرح آثار وی و وقایع روزگار خویش پرداخته شده است.

پایان نامه با عنوان «ویژگی‌های تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگری ابوالقاسم سحاب تفرشی بر اساس آثار مکتوب» در دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) توسط میثم سلیمانی نوشته شده است که بررسی و نقد

و تحلیل مؤلفه‌های تاریخ نگاری و ویژگی‌های تاریخ نگری ابوالقاسم سحاب تفرشی پرداخته شده است. دیگری کتاب گوهر اندیشه سحاب است که در سال ۱۳۷۸ هجری شمسی توسط محمدرضا درمزاری و غلامرضا سحاب (نوهی ابوالقاسم سحاب) نگاشته شده است. این کتاب صرفاً توصیفی از زندگی نامه سحاب است و تحلیلی در آن صورت نگرفته است. دیگر کتاب یادگار سحاب که توسط غلامرضا سحاب و حمیرا محب‌علی نگاشته شده و در سال ۱۳۹۶ هجری شمسی به چاپ رسیده است. کتاب شامل زندگی نامه ابوالقاسم سحاب و شرحی مختصر از کل آثار سحاب شامل کتب و مقالات است. این کتاب نیز صرفاً توصیفی از زندگی نامه سحاب است و تحلیلی در آن صورت نگرفته است. مقاله «سحاب» در دانشنامه جهان اسلام جلد ۳۳ به چاپ رسیده است. در واقع به زندگی عباس سحاب توجه ویژه دارد و در مقدمه‌ی آن به طور مختصر تنها به شرح احوال، آثار ابوالقاسم سحاب اشاره دارد

زندگینامه ابوالقاسم سحاب

ابوالقاسم سحاب در سپیده دم جمعه ۱۵ رجب ۱۳۰۴ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۲۶۶ ش) در روستای فَم^۱ از توابع شهرستان تفرش، در خانواده‌ای دهقانی و مذهبی دیده به جهان گشود. از همان کودکی آثار هوش و اشتیاق به درس، در سحاب نمایان بود؛ طوری که در سه سالگی به مکتبخانه رفته و ساعت‌ها نظاره‌گر درس خواندن بچه‌ها بود (نک: درمزاری و سحاب غلامرضا، گوهر اندیشه، ۱۳۷۸: ۱۰).

دوران نوجوانی و جوانی سحاب به دلیل آغاز ورود وی به عرصه‌های مختلف حائز اهمیت است. وی در این دوره است که هنر خوشنویسی را می‌آموزد و همچنین معلمی و تدریس می‌کند و سفرهایی به طهران دارد و با رجال (سیاسی و علمی) هم‌نشینی می‌کند. ابوالقاسم سحاب علاوه بر عشق فراوان به فراگیری علم، بهره‌مندی از هنرهای زمانه را پیشه راه خود ساخته بود. به همین جهت، در سن پانزده سالگی عزم خود را برای آموختن هنر خوشنویسی راسخ می‌سازد (همان: ۱۳-۱۴). سحاب در مورد آغاز معلمی و تدریس خود در تاریخ خجسته چنین می‌نویسد: «در ۱۶ سالگی پدر خواست برای من اشتغالی در تفرش باشد و سرگرمی داشته باشم و به مسافرت من به تهران یا نقطه دیگری راضی نمی‌شدند لذا وادار

۱. قصبه فَم تفرش از محال عراق (اراک) و قم که خاکی است کوهستانی و زیاده خوش آب و هوا، دارای طراوت است. چنانکه اغلب مردمان بزرگ و دانشوران سترگ و رجال کافی و وزراء و دبیران لایق و ادبای وافی از این آب و خاک بروز و ظهور نموده [است] (سحاب، ۱۳۹۴: ۱۵).

به امر معلمی و تدریس در تفرش نموده و دبستانی به سبک قدیم و جدید تقریباً ترتیب داده و اطفال را به ترتیب و تعلیم مشغول شدم (سحاب، ۱۳۹۴: ۲۰).

از دیگر توانمندی‌های ابوالقاسم ذوق و قریحه سرشار وی در سرودن اشعار ژرف و عمیق و علاقه فوق-العاده به مطالعه و فراگیری سروده‌های شعرای مشهور بود. وی به هنگام اقامت میرزا اسمعیل خان دبیر در تفرش به جهت همسایگی و رابطه خویشاوندی با او و تحت تأثیر تشویق‌های مشارالیه به نوشتن مصنفات و مؤلفات خود همت گماشت (درمزاری و غلامرضا سحاب، ۱۳۷۸: ۱۷). ابوالقاسم زبان انگلیسی را زیر نظر مسیو جاسموس و مسیو ژان دوشن فرانسوی، رئیس مدرسه آلیانس تهران یاد گرفت. علاوه بر زبان مادری (فارسی)، به زبانهای عربی، انگلیسی و فرانسه تسلط کامل داشت؛ به طوری که متون عربی و انگلیسی و فرانسه را به راحتی ترجمه می‌کرد. وی همچنین به زبانهای آلمانی و لاتین آشنا بود و در سالهای آخر عمر به آموختن زبان روسی روی آورد (نک: درمزاری و غلامرضا سحاب، ۱۳۷۸: ۲۹-۳۰).

عباس سحاب در مقدمه کتاب زندگانی امام حسن عسگری (ع) در مورد وفات پدرش چنین می‌نویسد: «ابوالقاسم سحاب در اثر بیماری قلبی و فشار خون در روزهای آخر عمر چند روزی بستری شد و در سپیده دم روز بیست و یکم دیماه ۱۳۳۵ هجری شمسی در سن ۶۹ سالگی دیده از جهان فرو بست و روح پرفتوحش به عالم ملکوت پیوست. جسم بی‌جان با مراسم از آقای حسن سراج حجازی دوست و شاگرد با وفای او و همچنین آقای مصباح تولیت آستانه مقدس در صحن مطهر حضرت معصومه علیهم‌السلام در قم صحن آینه، مقابل بارگاه آن حضرت، کنار حوض به خاک سپرده شد. کتابخانه شخصی او بنا به وصیتش با همکاری بسیار ارزنده استاد و شاعر فقید مرحوم عبدالله صالحی سمنانی، فهرست داری شد و به کتابخانه آستانه مقدسه حضرت معصومه تقدیم گردید» (سحاب، زندگانی امام حسن عسگری (ع)، ۱۳۶۹: مقدمه).

آثار ابوالقاسم سحاب

ابوالقاسم سحاب در زمینه‌ی توجه به فرهنگ و تمدن اسلام دارای آثاری است، از جمله تاریخ ائمه، فرهنگ خاورشناسان، فرهنگ نام بزرگان، مفتاح الاعلام را می‌توان نام برد. از بین این کتاب‌ها فرهنگ خاورشناسان به چاپ رسید و بقیه کتب نسخ خطی هستند.

آثار مربوطه به فرهنگ و تمدن اسلام ابوالقاسم سحاب به شرح ذیل است.

الف. آثار تالیفی

۱. تاریخ ائمه اطهار

ابوالقاسم سحاب تفرشی تاریخ زندگانی هشت امام را به قلم می‌کشد:

تاریخ زندگانی امام حسن (ع) در یک جلد

تاریخ زندگانی امام حسین (ع) در دو جلد

تاریخ زندگانی امام صادق (ع) یا تاریخ عصر جعفری در دو جلد

تاریخ زندگانی امام موسی الکاظم (ع) در دو جلد

تاریخ زندگانی امام رضا (ع) در سه جلد

تاریخ زندگانی امام جواد (ع) یا سرورالغواد در یک جلد ۷

تاریخ زندگانی امام هادی (ع) در یک جلد

تاریخ زندگانی امام حسن عسکری (ع) در یک جلد

تمام کتب مذکور به استثنای تاریخ زندگانی امام حسن (ع) و مجلد سوم تاریخ زندگانی امام رضا (ع) به چاپ رسیده‌اند. لازم به ذکر است کتب به صورت شرح حال نویسی زندگی امامان هستند و نقد و تحلیلی در آن صورت نگرفته است البته از منابع اهل سنت نیز در آن‌ها استفاده کرده است.

عباس سحاب پسر ابوالقاسم سحاب، در مقدمه‌ای که به ترجمه‌ی کتاب تاریخ نقاشی در ایران (اثر ابوالقاسم سحاب)، چاپ سوم ۱۳۵۷، افزوده است، چنین می‌نویسد: «ابوالقاسم سحاب در نظر داشت که یک دوره تاریخ کامل ائمه اطهار را تدوین نماید که متأسفانه با مرگ سحاب باستانی کتاب زندگانی حضرت امام حسن (ع) که نیمه تمام است، این کار مهم تاریخی ناقص ماند.»

۲. تاریخ مفتاح الاعلام

تاریخ مفتاح الاعلام در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی (از قرن اول اسلام تا قرن چهاردهم هجری اسلامی) در اسامی و اعلام هست که در شش جلد نوشته شده است. این اثر نسخه خطی است که هنوز تصحیح نشده است.

۳. فرهنگ خاورشناسان

این کتاب در شرح حال و خدمات مستشرقین به عالم شرق است و نگارنده آن را در سال ۱۳۱۷ ش نگاشته و در سال ۱۳۵۲ شمسی با مقدمه‌ی عباس سحاب به چاپ دوم می‌رسد. نویسنده در این کتاب از دانشمندان خاورشناس و آثار و عملکرد آن‌ها بحث می‌کند.

۴. فرهنگ نام بزرگان یا تذکره اعلام عمومی اسلامی

این کتاب که در شرح حال و تاریخ زندگانی مردان نامی اسلام و ذکر اعمال و آثار ایشان به طور اجمال از آغاز قرن اول تا قرن چهاردم هجری قمری را شامل می‌شود، در دو جلد نوشته شده و به چاپ نرسیده است.

۵. **فلسفه و اسرار حج:** این کتاب در تاریخ ۱۳۱۸ هجری شمسی برای بار اول به چاپ می‌رسد، تاکنون چهاربار به چاپ رسیده و چاپ آخر در ۱۳۶۹ شمسی رسید. بخش‌هایی از آن نگاشته مؤلف و بخش‌هایی از آن ترجمه است.

ب. ترجمه‌ها

ترجمه‌های وی به شرح ذیل:

- ترجمه کتاب التصوير فی الاسلام عندالفرس اثر دکتر زکی محمد حسن با عنوان تاریخ نقاشی در ایران (۱۳۲۸ ش).

- ترجمه تاریخ القرآن اثر مجتهد زنجانی با عنوان تاریخ قرآن و مختصری از شرح حال حضرت محمد (ص) (۱۳۱۷ ش).

- ترجمه السقیفه و اختلاف در تعیین خلیفه، اثر علامه مظفر با عنوان السقیفه و اختلاف در تعیین خلیفه (۱۳۳۱ ش).

السقیفه

این کتاب که مترجم آن را در تاریخ ۱۳۳۱ هجری شمسی می‌نگارد، ترجمه رساله السقیفه اثر علامه مظفر است، که تصحیح و به چاپ رسیده است.

تاریخ قرآن

این کتاب در تاریخ ۲۸ اردیبهشت ۱۳۱۷ هجری شمسی نگاشته شده و تألیف ابو عبدالله مجتهد زنجانی است که سحاب آن را ترجمه به فارسی کرده و شامل ۱۵۰ صفحه است، که تصحیح و به چاپ رسیده است.

ج-مقالات

طلوع آفتاب نبوت و قمر امامت

این مقاله که تاریخ تألیف آن نامعلوم است در مورد تولد پیامبر و معجزات و کرامات مربوط به تولد وی و مکان آن و نیز اینکه پیامبر در چه زمانه‌ای برای مردم فرستاده می‌شود.

بالاترین درجه بخشش

این مقاله که شهریور ۱۳۲۸ ش در مجله نور دانش به چاپ رسیده است. در مورد عبدالله بن جعفر بن ابی طالب و یک غلام سیاه است.

ایمان

سحاب این مقاله را در ۱۶ اسفند ۱۳۲۶ نوشته و در مجله نور دانش به چاپ رسانده است. مقاله راجع به ایمان ترجمه از کتاب (پیامبر) تألیف بودلی انگلیسی است.

ادبیات عرب

این مقاله در تاریخ اسفند ماه ۱۲۹۳ در مجله رستاخیز شماره ۱۱ نوشته و به چاپ قاهره رسیده که در مورد نظمیت قرآن است. از بارزترین آثار سحاب در زمینه‌ی توجه به فرهنگ و تمدن ایران به شرح ذیل است.

الف. تالیفی

تاریخ خجسته: این کتاب که مؤلف، در مورد عصر پهلوی اول می‌نگارد و زمانه خود مؤلف نیز معاصر با این عصر است، به همین دلیل اطلاعات خوبی از زمانه خود به ما می‌دهد. از طرفی هم، مؤلف شغل‌ها و سمت‌هایی در حکومت پهلوی داشته که در انتقال اطلاعات مؤثر بوده است. نکته‌ی قابل توجه دیگر آنکه سحاب با نگاهی بیرونی تاریخ عصر خود را می‌نویسد، این برای دسترسی به واقعیت بسیار کمک می‌کند. کتاب تاریخ خجسته با افزوده‌های دکتر غلامرضا سحاب در سال ۱۳۹۴ به چاپ می‌رسد. (نک: سحاب، تاریخ خجسته، ۱۳۹۴).

تاریخ زندگانی شاه عباس کبیر: این کتاب که در شرح حال و تاریخ زندگانی شاه عباس اول صفوی نوشته شده است، دارای سه جلد است که جلد اول آن در ۱۳۲۵ ه.ش به چاپ رسیده است. لازم به ذکر است که غلامرضا سحاب در تاریخ خجسته آن را به صورت یک جلدی معرفی می‌کند، ولی سحاب در آغاز تاریخ زندگانی شاه عباس کبیر چاپ سال ۱۳۲۵ ه.ش می‌نویسد این کتاب سه جلد و هر جلد به چند باب و فصولی دسته‌بندی شده است.

تاریخ مدرسه سپهسالار: این کتاب شامل ۲۰۰ صفحه که در تاریخ ۲۷ اردیبهشت ۱۳۱۵ نگارش آن به اتمام رسیده است. اثر مذکور در مورد زندگی میرزا حسین خان سپهسالار و معماری و بنای مدرسه است. اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می‌شود.

مقاله اسلام و ایرانیان در طب جدید

این مقاله در تاریخ فروردین ماه ۱۳۲۳ نوشته می‌شود در مورد تاریخ علم پزشکی و سرآمد پزشکان ایرانی، اسلامی و اینکه علم پزشکی اروپا، پیوست علم پزشکی اسلامی و برگرفته از آن است.

ب- ترجمه‌ها

تاریخ نقاشی در ایران

سحاب در زمینه تاریخ هنر دارای ترجمه‌ای ارزشمند به نام تاریخ نقاشی در ایران است. این کتاب که در تاریخ ۱۳۲۸ هجری شمسی نگاشته شده، تألیف دکتر زکی محمد حسن مصری است که به چاپ رسیده است.

این کتاب شامل شش فصل است که در مقدمه تاریخی آن به مختصری از تاریخ ایران باستان تا دوره معاصر پرداخته است.

ابن سینا بحث و تحقیق: کتاب ابن سینا اثر محمد کاظم طریحی است. موضوع کتاب شرح حال حکیم ابوعلی سینا و آثار اوست. این کتاب در ۱۳۶۹ هـ ق با عنوان ابوعلی سینا توسط سحاب ترجمه شد. اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می‌شود.

علل و نمونه‌های توجه ابوالقاسم سحاب به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران

ابوالقاسم سحاب تفرشی در آثارش توجه ویژه به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران دارد. در آثاری که ذکر شد بیش‌ترین موارد توجه به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران قابل مشاهده است. در علل توجه ابوالقاسم سحاب به موضوع مذکور می‌توان عرق دینی (اسلام) و عرق ایرانی داشتن وی را در آثارش دریافت نمود. از متن مجموعه آثار مربوطه به فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی ابوالقاسم سحاب می‌توان ادعای موضوع مقاله را به اثبات رساند که در ادامه به آن می‌پردازیم.

برای نمونه در مورد ابن سینا دانشمند ایرانی اسلامی چنین می‌نویسد:

شیخ الرییس که از پزشکان عالی مقام ایرانی که در عصر طلایی این دانش به شمار می‌رفته، بعدها اروپائیان از آن کسب فیض می‌نمودند آن‌ها پروانه وار به دور آن شمع گرد آمده و خود را به آتش محبت

آن‌ها می‌سوزانیدند. مؤلفات و آثار ابن سینا به اندازه‌ای است که در شمار نمی‌آید و از جمله آثار مهم و ابدی آن کتاب قانون این دانشمند است. عظمت این مؤلف بزرگ به جایی رسیده که بسیاری از ارکان طب جدید امروزی اساس و قواعد آن جزء مستخرجات کتاب «قانون» این استاد بزرگوار است که کتاب نامبرده را یکی از پزشکان بزرگ انگلستان ترجمه نموده و آن را به عنوان (قانون پزشکی معرفی کرده است (نک: سحاب، ۱۳۹۴: ۴۰۹). از متن مقاله به راحتی می‌توان دریافت که سحاب تفکر ایرانی - اسلامی دارد در جای دیگر نیز چنین می‌نویسد:

زمانی که سران اروپا از نوشتن نام خود عاجز بودند تمدن اسلامی پیدا شده و جهل لاتینی را یک باره به غارت داد و آن را از خواب عمیق خود بیدار گردانید و روح دانش را در آن تزریقی کرد و این بیشتر به سبب ترجمه مؤلفات زیادی از عربی به زبان لاتین شد و از اینجا دوره ترجمه شروع گردید (سحاب، تاریخ خجسته، مقالات، ۱۳۹۴: ۴۰۸).

در مقاله‌ای دیگر نیز که با اقتباس از مجله عربی به چاپ رسانده است، وی می‌نویسد:

شیخ الرییس که از پزشکان عالی مقام ایرانی که در عصر طلایی این دانش به شمار می‌رفته، بعد ها اروپائیان از آن کسب فیض می‌نمودند آن‌ها پروانه وار به دور آن شمع گرد آمده و خود را به آتش محبت آن‌ها می‌سوزانیدند. مؤلفات و آثار ابن سینا به اندازه‌ای است که در شمار نمی‌آید و از جمله آثار مهم و ابدی آن کتاب قانون این دانشمند است. عظمت این مؤلف بزرگ به جایی رسیده که بسیاری از ارکان طب جدید امروزی اساس و قواعد آن جزء مستخرجات کتاب «قانون» این استاد بزرگوار است که کتاب نامبرده را یکی از پزشکان بزرگ انگلستان ترجمه نموده و آن را به عنوان (قانون پزشکی معرفی کرده است (نک: همان: ۴۰۹). سحاب در مقدمه تاریخ قرآن چاپ ۱۳۱۷ ش در مورد اینکه چرا این کتاب را ترجمه کرده است چنین می‌نگارد: نویسنده این سطور بنده ناتوان ابوالقاسم سحاب هم دیرزمانی اندیشه داشت خدمتی که سود آن عام و نفع آن همیشه و بر دوام باشد بهم میهنان عزیز خود تقدیم دارد.

حسن اتفاق ناگهان بکتاب تاریخ القرآن تصادف نمود که بزبان عربی تألیف شده پس از مطالعه دقیق و آگاهی از محتویات این نسخه نفیس بهترین خدمت علمی خود را ترجمه این کتاب بزبان فارسی از چند نظر دیدم:

با این وصف سزاوار نبود که از فایده و بهره‌گیری چنین اثر علمی سودمندی علاقمندان بدان‌ش در این میهن بی بهره بمانند لذا ترجمه این کتاب بزبان فارسی بخامه عاجز این بنده ناتوان نگاشته و تحریر گردید

و امید چنان است که این خدمت مقبول افتد و خوانندگان آن نگارنده بدعای خیر یاد کنند (نک: سحاب، ترجمه تاریخ القرآن، ۱۳۱۷: مقدمه).

در آثاری مانند تاریخ ائمه اطهار سحاب بارها در علت تألیف کتاب ذکر می‌کند که برای خدمت به اسلام و شیعه و جزای آخرت این آثار را خلق کرده است برای نمونه در آغاز کتاب زندگانی امام حسن (ع) هدف خود از نگاشتن چنین می‌نویسد: «در صدد برآمدم در این ایام که دوره سوگواری و اقامه تفرید و مصائب این امام معصوم علیه السلام در میان است مطالبی را تدوین کرده و به مورد نگارش و تحریر در آوردم تا اینکه حق خدمت گذاری و چاکری خود را به حدی که مقدور است در پیشگاه جلال و عظمت و بزرگواری و کرامت این پیشوای جلیل و سید و سید و مولای تقدیم دارم تا به برکت وجود فائض الجود این امام حلیم کریم بتوفیقات الهی موفق و موید گردیده و نعمای جذیله و عطایای جمیله این خاندان جلیل در دنیا و آخرت بهره مند و برخوردار گردم و این خدمت ناقابل بنده بی بضاعت قبول آن آستانه شده و به الطاف بی پایان و احسان شایان خود این عبد را بنوازند» (سحاب، تاریخ زندگانی امام حسن، نسخه خطی، دیجیتالی کتابخانه مجلس: ۱). سحاب در قسمت آغاز کتاب زندگانی امام موسی بن جعفر هدف خود را از نگاشتن این کتاب چنین می‌آورد؛ سپاس و ستایش بی منتهی خدای متعال را که عنایت و الطاف خود را شامل احوال این بنده ذلیل بیمقدار و عبد مسکین خاکسار فرمود و توفیق نصیب و روزی گردانید که دیگر بار قلم برداشته و در راه نشر فضایل و مناقب پیشوایان دین و راهنمایان طریق حق و یقین قدم بردارم.

مقاله اسلام و ایرانیان در طب جدید که سحاب آن را در تاریخ فروردین ماه ۱۳۲۳ نوشته، به راحتی می‌توان دریافت که سحاب تفکر و توجه خاصی به فرهنگ اسلامی-ایرانی دارد. این مقاله را با اقتباس از مجله عربی به چاپ رسانده است، وی می‌نویسد:

در زمانی که سران اروپا از نوشتن نام خود عاجز بودند تمدن اسلامی پیدا شده و جهل لاتینی را یک باره به غارت داد و آن را از خواب عمیق خود بیدار گردانید و روح دانش را در آن تزریقی کرد و این بیشتر به سبب ترجمه مؤلفات زیادی از عربی به زبان لاتین شد و از اینجا دوره ترجمه شروع گردید (۱۳۹۴: ۴۰۸).

شیخ‌الرئیس که از پزشکان عالی مقام ایرانی که در عصر طلایی این دانش به شمار می‌رفته، بعدها اروپائیان از آن کسب فیض می‌نمودند آن‌ها پروانه وار به دور آن شمع گرد آمده و خود را به آتش محبت آن‌ها می‌سوزانیدند. مؤلفات و آثار ابن سینا به اندازه‌ای است که در شمار نمی‌آید و از جمله آثار مهم و

ابدی آن کتاب قانون این دانشمند است. عظمت این مؤلف بزرگ به جایی رسیده که بسیاری از ارکان طب جدید امروزی اساس و قواعد آن جزء مستخرجات کتاب «قانون» این استاد بزرگوار است که کتاب نامبرده را یکی از پزشکان بزرگ انگلستان ترجمه نموده و آن را به عنوان قانون پزشکی معرفی کرده است (نک: ۱۳۹۴: ۴۰۹). همانطور که دیدیم سحاب شیفته‌ی فرهنگ ایران و اسلام بود تا جایی که در بعضی موارد حتی با اغراق از آن‌ها سخن به میان می‌آورد تا جایی که کتاب قانون بوعلی سینا را اساس طب جدید می‌داند سحاب در کتاب تاریخ زندگانی شاه عباس کبیر، هدف خود را از نگاشتن کتاب چنین ذکر می‌کند: ما در میانه ملل و اقوام و تاریخ و سیر و سرگذشت شاه عباس، خاندان صفویه و اقتدار این خانواده و خدماتی که سلاطین این دودمان بکشور و میهن ما سرزمین ایران نموده‌اند برخورد نمودیم و از میان همه‌ی آن‌ها بشرح حال و گزارش زندگانی دوره سلطنت با اقتدار شاه عباس کبیر صفوی اشاره کردیم که از تمامی سلاطین صفویه برزنده تر است و ما هم برای برزندگی نام وی کتابی بنویسیم که مورد تذکر هم میهنان ما قرار گیرد (سحاب، تاریخ زندگانی شاه عباس کبیر، ۱۳۲۵: ۱).

برای نمونه در علت ترجمه تاریخ نقاشی در ایران اینگونه بیان می‌کند: کتاب «التصویر فی الاسلام عندالفرس» بنده، ابوالقاسم سحاب آنرا بنام تاریخ نقاشی در ایران ترجمه نموده‌ام، کتابی است نفیس و زیبا شامل مطالبی مفید و دلپسند در این فن که به قلم توانای دکتر زکی محمد حسن مصری امین دارالآثار العربیه مصر در اثر تحقیق و بررسی و تدقیق در آثار نفیسه و حسن سلیقه و استعداد هنر پیشگی و تخصصی که داشته تألیف نموده است. این استاد بزرگ در واقع خدمتی بزرگ به میهن عزیزمان کرده است. اینک زحمت و همت مساعی جمیله دکتر دانشمند مورد تقدیر و منظور نظر وزارت فرهنگ ایران گردیده و با نظر و تصویب شورای عالی فرهنگ به ترجمه این کتاب تصمیم اتخاذ نمودند و می‌خواستند تاریخ نقاشی به فارسی ترجمه شود. این بنده از آنجا که در آغاز نشر این نسخه نفیس در سال ۱۳۱۶ خورشیدی آنرا ترجمه و حاضر نموده بودم و در صدد به دست آوردن فرصت برای چاپ آن بودم، مراتب را به مقام وزارت فرهنگ گزارش داده و تقاضای چاپ ترجمه خود را از آن مقام نمودم که مورد مقبول واقع شد (سحاب، ۱۳۵۷: ۱-۲).

نتیجه گیری

در این مقاله ابوالقاسم سحاب تفرشی و توجه وی به فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی مورد پژوهش و بررسی قرار گرفت. سحاب یک نویسنده‌ی عصر پهلوی اول و قسمتی از عصر پهلوی دوم (۱۳۳۵ ش)

است که با حفظ دیانت اسلام و مذهب تشیع و داشتن عرق ایرانی به نگارش بیش از هفتاد اثر پرداخته است. مهم‌ترین دستاوردهای این پژوهش را می‌توان به شرح ذیل طبقه بندی کرد:

۱- سحاب بیشتر به تاریخ اسلام به ویژه تاریخ ائمه‌ی اطهار (ع) پرداخته که به صورت شرح حال نویسی است، قلم برداشتن وی در این راستا (اسلام و ایران) خود نشان از توجه وی به موضوع است. سحاب توجه خاصی به فرهنگ و تمدن اسلامی دارد و در این مورد آثاری را که به نظرش باعث شکوفایی و فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی است تألیف یا ترجمه کرده است.

۲- ابوالقاسم سحاب فردی متمایز در زمانه خویش است که توجه به فرهنگ و تمدن ایران اسلامی دارد و در این زمینه کتبی را تألیف و ترجمه می‌کند. علت توجه سحاب به فرهنگ و تمدن اسلامی ایرانی در آثارش داشتن عرق دینی (اسلام) و عرق ایرانی است و این در نمونه‌های متنی آثارش بس هویداست.

۳- سحاب که فردی دیندار و پایبند به کشورش ایران بود در توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی ایرانی در بعضی مواقع تا جایی پیش می‌رود که مطالب نوشته شده توسط وی دچار اغراق می‌شوند و این نشان از ذهنیت و توجه وی نسبت به فرهنگ و تمدن اسلامی ایرانی است.

منابع

- آشوری داریوش (۱۳۵۷). تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ، تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا.
- اصفهانی، م (۱۳۳۱). «بیداری امت در اثبات رجعت»، ترجمه ابوالقاسم سحاب، تهران: کتابفروشی و چاپخانه محمد علی علمی.
- زکی، م (۱۳۵۷). «تاریخ نقاشی در ایران»، ترجمه ابوالقاسم سحاب، تهران: چاپ سحاب.
- زمانی درمزاری، م، سحاب، غ (۱۳۷۸). «گوهر اندیشه: تاریخ زندگانی استاد ابوالقاسم سحاب»، تهران: موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب.
- زنجانی، م (۱۳۱۷). تاریخ قرآن، ترجمه ابوالقاسم سحاب، تهران: چاپخانه شرکت مطبوعات.
- سحاب، آ (۱۳۹۴). تاریخ خجسته، تهران: نشر دنیای جغرافیای سحاب.
- (۱۳۱۷). فرهنگ خاورشناسان: در شرح حال و خدمات دانشمندان ایران شناس مستشرقین، تهران: شرکت طبع کتاب.
- (۱۳۲۳، ۱۳۲۸). تاریخ عصر جعفری یا زندگانی حضرت امام جعفر صادق علیه السلام، تهران: چاپ دانش.
- (۱۳۲۹). «تاریخ مدرسه عالی سپهسالار، تهران: چاپ سپهر.

- (۱۳۳۰). زندگانی حضرت موسی بن جعفر علیه السلام، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیة.
- (۱۳۳۴). زندگانی حضرت ابی عبدالله الحسین علیه السلام، تهران: چاپ دانش.
- (۱۳۳۴). زندگانی حضرت موسی بن جعفر علیه السلام، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیة.
- (۱۳۳۴). سرور الفواد یا زندگانی حضرت امام جواد محمد بن علی تقی علیه السلام، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیة.
- (۱۳۶۵). فلسفه و اسرار حج: همراه با مناسک حج علامه حلی، تهران: چاپ سحاب.
- (۱۳۶۷). زندگانی حضرت امام علی تقی علیه السلام، تهران: چاپ سحاب.
- (۱۳۶۹). زندگانی حضرت امام حسن عسگری علیه السلام، تهران: چاپ سحاب.
- (۱۳۷۳). تاریخ معاصر ایران: از تأسیس سلسله پهلوی تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، تهران: موسسه انتشارات عطایی، ج ۲.
- (۱۳۸۹). تاریخ زندگانی شاه عباس کبیر، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیة.
- (نسخه خطی: ۱۳۰۵). تاریخ ایران برای سال پنج و شش ابتدایی، تهران: گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب.
- (نسخه خطی: ۱۳۱۲). تاریخ مفتاح الاعلام: در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی، تهران: نسخه دیجیتالی کتابخانه مجلس، ج ۱.
- (نسخه خطی: ۱۳۱۲). "تاریخ مفتاح الاعلام: در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی"، تهران: نسخه دیجیتالی کتابخانه مجلس.
- (نسخه خطی: ۱۳۳۴). "زندگانی حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام"، تهران: نسخه دیجیتالی کتابخانه مجلس.
- سحاب، غ (۱۳۹۴). زندگی و آثار و زمانه استاد ابوالقاسم سحاب تفرشی، تهران: نشر دنیای جغرافیای سحاب.
- علامه، م (۱۳۲۹). السقیفه: اختلاف در تعیین خلیفه، ترجمه ابوالقاسم سحاب، کتابفروشی اسلامی، تهران: چاپخانه اسلامیة.
- علیقلی محمودی بختیاری (۱۳۶۸). زمینه فرهنگ و تمدن ایران، تهران، پازنگ، ج ۴.

مقالات

- سحاب، ابوالقاسم (۱۳۲۶). "طلوع آفتاب نبوت و قمر امامت"، مجله نور دانش، ش ۱۹.
- (۱۲۹۳). "ادبیات عرب: نقل از ادبیات لیتراتور عالم"، مجله رستاخیز، ش ۱۱، چاپ قاهره.
- (۱۳۲۳). "از آثار شکسپیر: دفاع آنتونی از ژول سزار"، مجله راه نو.

- (۱۳۲۳). "پزشکان پیشین: اسلام و ایرانیان در طب جدید"، مجله راه نو، ش ۱.
- (۱۳۲۴). "فنون اسلامی"، مجله گل‌های رنگارنگ.
- (۱۳۲۶). "ایمان"، مجله نور دانش، ش ۲۳.
- (۱۳۲۶). "قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: قیافه اسلام در دمشق"، مجله نور دانش، ش ۲۶.
- (۱۳۲۶). "قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: قیافه اسلام در یوگسلاوی"، مجله نور دانش، ش ۱۵-۲۰.
- (۱۳۲۷). "روح دیانت در اسلام"، مجله نور دانش، ش ۴۱.
- (۱۳۲۷). "قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: اسلام در حبشه"، مجله نور دانش، ش ۲۹.
- (۱۳۲۸). "بالاترین درجه بخشش"، مجله نور دانش.
- (۱۳۲۸). "زبان دانی"، مجله آموزش و پرورش، سال هشتم.
- (۱۳۲۸). "تاریخ تعلیم و تربیت در ایران".
- ، "قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: اسلام در کشور نوبه و سودان".
- ، "قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: اسلام در یمن".
- ، "کتاب و کتابخانه"، مجله آموزش و پرورش، ش ۷.
- ، "نمره گذاری"، مجله نور دانش، ش ۷.